

KULTTUURIA KAIKELLE KANSALLE

Suomen Kansan Demokraattisen Liiton ja Suomen Kommunistisen Puolueen kulttuuripolitiikan päälinjat vuosina 1944–1990

Tomi Mertanen

FT, Espoo

Käsittelen tässä artikkelissa Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) ja Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) kulttuuripolitiikan suuria päämääriä sodanjälkeisistä vuosista kommunismin romahtamiseen saakka, tarkalleen ottaen vuosina 1944–1990. Aikarajaus kattaa kansandemokraattien koko toimintakauden. Kulttuuripolitiikan linjoja seurataan yleisellä tasolla, sillä tarkoituksena on selvittää kulttuuripolitiikan suuria päämääriä eri aikakausina. Tästä johtuen esimerkiksi kansandemokraattien harjoittama käytännön kulttuuritoiminta – kuten erilaiset kulttuuritapahtumat sekä laulu- ja esiintymisryhmätoiminta – on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Valitusta tutkimusasetelmasta johtuen artikkeli perustuu ennen kaikkea SKDL:n sekä SKP:n laatimiin ohjelmallisiin asiakirjoihin: liitto- ja edustajakokouspöytäkirjoihin, puolueohjelmiin sekä kulttuuriohjelmiin. Jonkin verran on myös hyödynnetty julkaisematonta asiakirja-aineistoa.

Uusi vasemmisto esitti ponnella vaatimuksen valtiollisesta kulttuuripolitiikasta

Jatkosodan jälkeen Suomen puoluekartalle nousi syksyllä 1944 kokonaan uusi puolue,

SKDL, joka vaati kokonaisvaltaista muutosta suomalaiseen yhteiskuntaan. Vaatimus edellytti myös kulttuuripoliittista aktiivisuutta. Poliittinen asennekasvatus kuvastui vuosien 1945–1948 lukuisissa aloitteissa: asetettiin komiteoita pohtimaan koululaitoksen ja yhteiskunnallisen sivistystyön sekä muun kulttuuritoimen uudistamista ja kansanvaltaistamista. Kansandemokraattisten opetusministereiden kulttuurin eri aloilla käynnistämässä uudistushankkeissa keskeisinä olivat kansanvaltaisuus, tasa-arvo ja sosiaalisuus, joita propagoitiin sekä ideologisin että puoluetaktisin motiivein.¹

SKDL kokosikin heti sodan jälkeen liberaaleja taiteilijoita, entisiä rauhanoppositiolaisia, sosialidemokraatteja sekä muita samalla tavoin ajattelevia riveihinsä. Puolue julkaisi jo vuonna 1947 kulttuuripoliittisen ohjelmansa – puolueohjelma ilmestyi vasta vuonna 1949. Asiantuntevuudessaan, konkreettisuudessaan ja tavoitteellisuudessaan ohjelma oli ainutlaatuinen.²

Kulttuuriohjelmassa puolueelle asetettiin useita keskeisiä tehtäviä. Tavoitteena oli nostaa esille Suomen kansallisen kulttuurin edistykseelliset perinteet, kansallisen nousun, sivistyksellisen nuorsuomalaisuuden, ruotsalaisen

1 Veli-Matti Autio, *Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965*, vol. 5, *Opetusministeriön historia* (Helsinki: Opetusministeriö, 1990), 14.

2 Paula Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka: Kansanedustuslaitoksen subtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa* (SHS: Rovaniemi, 1977), 137; Jorma Hentilä, toim., *Paremmän elämän puolesta: Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964* (Kuopio: SKDL, 1974), 7–8.

kulttuuriliberalismin sekä suurlakon ihanteet, joista itsenäisyyden ajan virallinen kulttuuripolitiikka oli luopunut, sekä soveltaa niiden kulttuurisuomalaista linjaa oman ajan vaatimuksiin. Se merkitsi ”monopolisoituneen pääomavallan” vaikutuksen murtamista myös kulttuurielämässä. Ohjelmassaan SKDL piti ”uuden demokraattisen Suomen yhtenä perusedellytyksenä kulttuurin kansallistamista, so. kulttuurin tekemistä koko kansan omaisuudeksi”. Kulttuurityön johto oli otettava valtion käsiin ja kulttuurin henki demokratisoitava. Kulttuuria oli pyrittävä kehittämään ”tieteellispohjaisen maailmankatsomuksen” avulla ja sen hengessä.³

Yhtenä keskeisenä kohtana ohjelmassa oli yhtenäiskouluvaatimus. Sen perusteluna oli ajatus kansalaiskasvatuksen demokratisoinnista. Lisäksi tutkimusta ja korkeakouluopetusta oli kehitettävä käytännöllisemmäksi, kansan ja yhteiskunnan vaatimukset huomioon ottaen. Kansandemokraattisen katsannon mukaan kansanvalta vaati yhteiskunta- ja valtioelämän tieteellistä tutkimusta ja tähän perustuvaa valtiollista kasvatusta. Maan kaikki korkeakoulut oli saatava valtion haltuun, ja tieteellisiä kirjastoja oli tuettava ja kehitettävä sosialistiseen suuntaan.⁴

Keskeiseen asemaan ohjelmassa nostettiin kirjallisuus ja taiteen eri alat. Suunnitelmallisuutta vaadittiin erityisesti kirjallisuuteen: Kirjailijaliittoa oli kehitettävä demokraattiseen suuntaan tekemällä siitä aktiivisten kaukokirjailijoiden aatteellinen ja ammatillinen järjestö. Samoin oli kustannustoiminnassa syrjäytettävä kaupallinen voitontavoittelu ja kustantajajärjestön järjestöperusteita oli niin ikään kehitettävä demokraattisemmiksi.

Myös kuvataiteet, musiikki, teatteri ja elokuva oli valjastettava yhteiskunnan palveluk-

seen. Valtion ja kuntien oli yksityisten mense-naattien sijaan esiinnyttävä taiteilijoiden suurimpina työnantajina ja tukijoina. Teatterien ohjelmiston tasoa oli valvottava sekä pyrittävä kohottamaan niin taiteellisesti kuin aatteellisesti. Sama oli tehtävä kotimaiselle elokuvalle. Kansan saaminen kiinnostumaan taiteesta nähtiin keinona taistelussa sosialismin puolesta.⁵ Taiteen esteettisistä puolista ohjelmassa ei puhuttu. Kulttuuriin ohjelmassa sisällytettiin lähinnä taiteen eri lajit sekä tieteet ja opetus-toiminta.

Raoul Palmgrenilla oli keskeinen rooli SKDL:n kulttuuripoliittisen ohjelman laatimisessa. Vaikka ohjelma oli yleiseltä vireeltään sosialismia puolustava, siihen ei sisällynyt suoria lainauksia Neuvostoliiton kulttuuripolitiikasta. Pohjan ohjelmalle Palmgren haki suomalaisesta kulttuuriperinteestä. Neuvostoliiton vaikutus näkyi lähinnä siinä, että ohjelmassa asetettiin yksittäisille taiteenaloille – kuten kirjallisuudelle ja kuvataiteelle – vaatimuksia sivistää ja ohjata kansaa. Leninin oppien mukaisesti sekä kirjallisuutta että kuvataiteita pidettiin Neuvostoliitossa sosialismin kasvattamisen kannalta erittäin merkittävinä⁶.

Yleisesti ottaen ohjelma oli suunniteltu murtamaan porvarillinen kulttuurihegemonia, joka Suomessa vallitsi kansandemokraattien mielestä. Yksittäisten kulttuurin osa-alueiden kohdalle asetetut vaatimukset olivat varsin pitkälle meneviä ja mullistavia. Ennen kaikkea silmiinpistäväänä huomiona on vaatimus tehdä kulttuurista valtion ohjaamaa toimintaa. Tämä on hyvä esimerkki siitä, miten kansandemokraatit hyödynsivät sodan jälkeen saavuttamaansa yhteiskunnallista asemaa. Jotta oma ääni kulttuuripolitiikassa saataisiin kuulumaan, oli toimittava aktiivisesti ja muita provosoivasti.

3 *Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi: SKDL:n kulttuuriohjelma* (Helsinki: SKDL, 1947), 1; Ks. kulttuuri-ohjelman yleisistä linjauksista: *SKDL: Liittokokousalustukset ja päätöslauselmat* (Helsinki: SKDL, 1946), 79.

4 *Kulttuuri koko kansan*, 1, 2, 5, 7.

5 *Kulttuuri koko kansan*, 6, 7–11; Hentilä, *Paremmän elämän*, 127–139.

6 Ks. esim. V. I. Lenin, *Kirjallisuudesta ja taiteesta*. (Moskova: Edistys, 1973), 12–13, 16, 332–333.

Ohjelman keskeisenä tavoitteena oli kansalaisten aktivoiminen käyttämään kulttuuripalveluita. Lisäksi palvelut haluttiin kaikkien saataville asuinpaikasta tai varallisuudesta riippumatta. Yksittäisten kansalaisten sivistäminen merkitsi koko kansakunnan sivistystason nostamista. Jälkikäteen arvioituna kulttuuriohjelman taidepoliittinen osuus oli kaukonäköinen: 1970-luvulla valtioneuvoston asettamat taidekomiteat tekivät samansuuntaisia toimenpide-ehdotuksia muun muassa taiteilijoiden aseman parantamiseksi.⁷

Vuoden 1947 kulttuuriohjelman asema vakiintui SKDL:n vuonna 1949 hyväksytyssä periaateohjelmassa, johon oli kuitenkin otettu mukaan kaksi selvästi uutta kohtaa. Nyt hyökättiin selväsanaisesti kirkkoa vastaan, koska sen katsottiin ajavan suurpääoman ja ”pikkuporvareiden” etuja. Kirkon toiminta yhdistettiin näin kulttuuritoimintaan. Uutta oli myös urheilun nimeäminen osaksi kulttuuria. Puolueiden ohjelmista ei löydy tätä ennen mainintoja siitä, että urheilu olisi osa kulttuuria. Urheilu nähtiin yleisesti eri poliittisissa leireissä sodan jälkeen kansallista identiteettiä hahmottavana voimana. Urheilupoliittiseen ilmapiiriin löi leimansa se, että porvaristo pelkäsi kansandemokraattien valtapyrkimyksiä myös urheilussa, muttei uskaltanut ryhtyä vastatoimiin.⁸ Kulttuurin ulottaminen käsittämään myös kirkon ja urheilun on merkinä

siitä, että SKDL halusi ulottaa poliittisen keskustelun kaikille yhteiskunnan osa-alueille. Muilta osin vuoden 1949 periaateohjelmassa tukeuduttiin kulttuuriohjelmaan, joka toimi puolueen kulttuuripoliittisena ohjenuorana 1960-luvun puoliväliin saakka.

Vaikka SKDL:n valta kulttuuripolitiikassa oli 1940-luvun lopulla näennäisesti vahva – olihan opetusministereinä vuosina 1945–1948 kansandemokraatteja – opetusministeriön porvarishenkinen virkamieskunta vastusti tiukasti puolueen valtiollistamispyrkimyksiä. Virkamieskuntaa helpotti tässä yhtäältä muiden puolueiden liittoutuminen ”yhteistä vihollista” vastaan ja toisaalta kansandemokraattien ja kommunistien sisäinen välienselvittely.⁹

Sodan jälkeen SKDL vei kulttuuripolitiikallaan taidekenttää aiempaa poliittisempaan suuntaan. Kansandemokraatit taistelivat ennen kaikkea taiteen eduista, taiteilijoiden aseman parantamisesta ja kulttuurin osuudesta valtion tukijärjestelmässä. Taiteen uskottiin ottavan paikan puolueen palveluksessa, jos sen harjoittamisen taloudelliset edellytykset oli turvattu.¹⁰ Toisin sanoen, taidekenttä ymmärtäisi tällöin ryhtyä tukemaan etujensa ajajaa.

Näin vapaamielinen näkemys osoittautui kansandemokraattien ja kommunistien keskinäisessä valtataistelussa liian pehmeäksi. SKDL:n kulttuuripoliittinen valtakausi alkoi horjua jo 1940-luvun lopulla, kun se syrjäy-

7 Kokoomusta lukuunottamatta muiden puolueiden voimassa olleissa puolueohjelmissä ei ollut edes mainintaa kulttuuripolitiikasta. Kokoomuksen vuonna 1945 osin uudistetussa ohjelmassa yleistä kulttuuripolitiikkaa käsiteltiin muutamalla rivillä. Sosialidemokraatit laativat oman kulttuuriohjelmansa vuonna 1949 ja Maalaisliitto vuotta myöhemmin. Ks. Olavi Borg, *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964*, vol. 7, *Politiikan tutkimuksia* (Porvoo: WSOY, 1965), dokumentit 26, 30, 33, 34; Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 137; Hentilä, *Paremmän elämän*, 7–8.

8 Hentilä, *Paremmän elämän*, 139–140; Autio, *Jälleenrakennuksen ja kasvun*, 414–422.

9 Simo Häyrynen, *Kansakunnan ja maakunnan välissä: Pohjois-Karjalan alueyhteisön rakentuminen kulttuuripoliittisen edunvalvonnan keskus/periferia -suhteessa* (Joensuu: Joensuun yliopisto, 2003), 102, 103–104; Timo Vihavainen, ”Suomen kulttuuri-ilmapiirin muutokset,” teoksessa *YYA-Suomi*, toim. Ilkka Herlin (WSOY: Juva 1993), 217. Maalaisliiton, kokoomuksen ja sosialidemokraattien kulttuuripolitiikan avainkäsite oli 1950-luvulla kansallinen, suomalainen kulttuuri, johon liitettiin kiinteästi arvot vapaus, vastuuntuntoisuus ja kansanvaltaisuus, isänmaallisuus ja humanisuus. Ohjelmista: Borg, *Suomen puolueet*, dokumentit 35, 37–39, 41.

10 Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 267–269.

Kulttuurityöntekijäin Liiton kokous Vanhalla Ylioppilastalolla 1970-luvulla. Kuva: Sakari Sunila / Kansan Arkisto.

tyi hallituksesta pitkäksi aikaa vuonna 1948 kärsimänsä eduskuntavaalitappion jälkeen. Vuosikymmenen lopulla sekä SKDL:ssä että SKP:ssä alkoivat puhaltaa uudet tuulet, kun sekä maanalaisen kauden että Neuvostoliitosta palanneet kommunistit saivat niistä yliotteen.¹¹

Sodan jälkeen SKP:n kulttuuripolitiikkaa ohjanneet ja johtaneet henkilöt olivat omaksuneet vahvasti neuvostoliittolaisen taide- ja kulttuurikäsitteen ja tulkitsivat sen pohjalta suomalaisen taiteen ja kulttuurin kehitystä yksiviivaisesti. Tämä johti kulttuuritaisteluun, joka kulminoitui 1950-luvun alussa Palmgrenin ja Armas Äikiän väliseksi kiistak-

si, jossa edellisen kansallinen, edistysellinen ja vapaamielinen suuntaus hävisi Äikiän internationaalisuutta ja luokkakantaisuutta korostavalle puhdasoppisuudelle. Palmgrenia ja muita vapaamielisiä syytettiin porvarillisten kulttuuri- ja taidehanteiden välittämisestä työväenluokalle: todellisen marxilaisen kulttuuri- ja taideteorian sijaan he tarjosivat länsimaisvaikutteista marxilaisen estetiikan ja kulttuuriteorian revisionismia.¹²

Palmgren oli tuonut linjansa näyttävästi julki *Suuri linja* -teoksessaan, jossa hän hahmotti suomalaisen kulttuurin kestäväksi perustaksi ne osatekijät, jotka hän oli kirjoittanut kulttuuriohjelmaan: sivistyksellisen nuorsuomalai-

11 Risto Alapuro, *Suomen älymystö Venäjän varjossa* (Hämeenlinna: Tammi, 1997), 90–92.

12 Kalevi Kalemaa, *Työväen kulttuurin linja: Aineistoa opiskeluun, keskusteluun ja linjanvetoon* (Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981), 38; Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 257–258.

suuden, ruotsalaisen kulttuuriliberalismin ja suurlakon ihanteet. Palmgrenille itsenäisyyden ajan virallinen kulttuuripolitiikka merkitsi pe-tosta ”suuren vuosisadan” (1800-luvun) edistyksellistä linjaa kohtaan. Suurella vuosisadalla kulttuuri oli ollut kansanläheistä ja liittynyt kansan syvien kerrosten jatkuvaan yhteiskunnalliseen nousuun. Nyt kulttuuri oli julistautunut itseriittoiseksi ja katkaissut kontaktinsa edistykseelliseen länsimaiseen kulttuuriin sekä Neuvostoliittoon. Niinpä kansandemokraattien vuoden 1947 kulttuuriohjelmaa ei Palmgrenin mukaan pitänyt tulkita uudeksi vaan pikemminkin vanhaksi linjaksi, kyse oli suomalaisen kulttuurin edistyksellisten perinteiden soveltamisesta nykypäivään. Oli palattava suuren vuosisadan linjaan, tehtävä kulttuuri jälleen kansan nousevien kerrosten tunnusmerkiksi.¹³ Tällaista tulkintaa kommunistien puhdasoppinen linja Äikiän johdolla vastusti.

Palmgrenin keskeisenä kysymyksenä oli kansallisen porvarillisen kulttuuriperinnön ja sosialistisen työväenliikkeen välisen suhteen ratkaiseminen lähtien tuon perinnön olennaisen osan säilyttämisestä. Samalla Palmgren pyrki luomaan uudenlaisia suhteita sivistyneistön ja kansandemokraattisen liikkeen välille. Määrittelemällä uudelleen kansallisen kulttuurin linjaa hän myös määritteli paikkaa uudelle, kansandemokraattiselle ja kommunistiselle sivistyneistölle. Palmgrenin avaus tuotti kuitenkin huonon tuloksen, ja hänen kantansa joutui vähitellen väistymään. Palmgren pyrki vahvistamaan työväenliikkeeseen liittyneen sivistyneistön ja porvarillisen sivistyneistön välisiä suhteita, kun taas hänen arvostelijoilleen oli tärkeintä saada työväenliikkeeseen liittynyt sivistyneistö sitoutumaan kommunistiseen

liikkeeseen. Kiista johti lopulta Palmgrenin eroon SKP:stä vuonna 1952.¹⁴

Palmgren oli aikaansa edellä, sillä vasta 1960-luvun jälkipuolella ja 1970-luvun alussa moni alkoi pohtia sivistyneistön asemaa hänen ”suuren linjansa” jalanjäljissä. Kaipuuta ”suureen linjaan” oli havaittavissa myös 1980-luvulla, vaikka silloin kansandemokraattien kulttuuripoliittinen painoarvo oli jo laskussa.

Radikalismien 1960-luku

Kulttuurielämässä 1950-luku oli modernismin aikaa. Vaikka modernismi oli usein epäpoliittista, oli sille ominaista tietty radikaalisuus, välien katkaiseminen perinteeseen. Yleinen kulttuuri-ilmapiiiri oli silti koko 1950-luvun ajan sodan perintönä voimakkaan konservatiivista. Edellisen vuosikymmenen lopun radikaalin vasemmistolaisuuden vaikutus oli vähäistä, ja poliittisesti tiukasti eristetty SKDL leimautui vähäosaisten protestiliikkeeksi, jolla ei juuri ollut kulttuurista merkitystä.¹⁵ Kansandemokraatit pysyivät 1950-luvun kulttuuripolitiikassaan edellisellä vuosikymmenellä aloittamallaan linjalla, joka korosti kansallisen kulttuurielämän merkitystä ja halusi parantaa taiteiden asemaa. SKDL tahtoi yhä ”tehdä kulttuurin koko kansan omaisuudeksi” ja ”lähentää työväkeä ja sivistyneistöä”.¹⁶ Myös valtiollinen taiteen tukipolitiikka jäi 1950-luvulla muiden tärkeämmäksi koettujen asioiden varjoon. Ensimmäiset tavoitteet olivat tuotannon ja viennin kasvu sekä teollisuuden kilpailukyky.

Kun kansainvälinen massakulttuuri vähitellen rantautui Pohjolaan, vastasivat kansandemokraatit siihen lähinnä vaatimalla valtiolta vahvempaa tukea kansalliselle kulttuurille. Vaikka Palmgrenin ajama linja ei miellyttänyt

13 Raoul Palmgren, *Suuri linja: Kansallisia tutkielmia Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin* (Helsinki: Kansankulttuuri, 1948), 208–209, 213–214.

14 Alapuro, *Suomen älymystö*, 94–95.

15 Timo Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*, toim. Seppo Zetterberg (Porvoo: WSOY, 2003), 853, 855; Vihavainen, ”Suomen kulttuuri-ilmapiiirin,” 218–219; Vrt. Alapuro, *Suomen älymystö*, 121–126.

16 Hentilä, *Paremmän elämän*, 140–143.

1950-luvulla kaikkia kommunisteja, keskeisiä osia siitä yhä kannatettiin. SKDL esimerkiksi tukeutui liittokokoustensa julkilausumissa vuoden 1947 kulttuuriohjelmaan, eikä uusia linjauksia tehty. Puolueen kulttuurijaoston toiminnasta ei ollut tietoaakaan, ja kulttuuri-poliittista keskustelua käytiin puolueessa lähinnä eduskunnassa nousseista teemoista. Kansandemokraattien kulttuuripoliittikkaa hoitikin 1950-luvulla pääasiassa puolueen eduskuntaryhmä. SKP:n linjaukset olivat yhtä vähissä, ja puolue nojasi kansandemokraattien kulttuuriohjelmaan.¹⁷

Kuusikymmenluvulle tultaessa kulttuuri-poliittinen hiljaiselo alkoi nopeasti jäädä taakse. Elinkeinorakenteen murros kouri suomalaista yhteiskuntaa 1960-luvun taitteesta alkaen. Maatalousvaltainen maa muuttui teollisuusyhteiskunnaksi ja saman tien kohti palveluyhteiskuntaa. Väestö- ja elinkeinorakenteen muutos heijastui niin taloudelliseen, poliittiseen kuin kulttuuriseenkin kehitykseen.

Kulttuuriradikalismia 1960-luvun alussa on syystä pidetty suomalaisen taide-elämän, kulttuuripoliittisen keskustelun sekä henkisen ilmapiirin suurena murroskohtana ja sukupolvikonfliktina, jossa ”60-lukulaiset” eli suuret ikäluokat ottivat etäisyyttä perinteitä ja porvarillista maailmankuvaa edustaneisiin ”30-lukulaisiin”. Modernismin myötä irtiotto vanhasta oli alkanut jo 1950-luvulla, mutta 1960-luvulla kulttuurimurros ja sukupolvikonflikti saivat avoimesti yhteiskunnallisen ja poliittisen sisällön. Ennen 1960-lukua suomalainen nuorisolo oli liikkunut varsin vähän ulkomailla eikä tuntenut vetoa kansainvälisiin ilmiöihin. Nyt monet kansainväliset liikkeet,

uusvasemmistolaisuus, rauhanaate ja ”kulttuuri-marxismi” saapuivat Suomeen tarjoten väylän uudenaikaisille radikaaleille kulttuurivirtauksille.¹⁸

Suomen poliittisessa elämässä tapahtui 1960-luvun puolivälissä selvä käänne, kun vasemmiston kannatus alkoi kasvaa. Käännekohtana olivat vuoden 1966 eduskuntavaalit, joissa eduskuntaan tuli vasemmistoenemmistö toisen kerran maan itsenäisyyden aikana. Presidentti Urho Kekkonen pyrki yhteiskunnan eheyttämiseen hyväksymällä SKDL:n hallitukseen pitkän tauon jälkeen. Tätä auttoi osaltaan kansandemokraattien ja kommunistien asennemuutos. Heti sodan jälkeen kansandemokraatit ja kommunistit olivat vaatineet Suomen muuttamista sosialistiseksi valtioksi. Vaatimus pysyi keskeisenä aina siitä lähtien, mutta kuusikymmenluvun puolivälissä alettiin kuitenkin esittää myös uusia tulkintoja vaatimukseen nähden. Vuodesta 1956 lähtien, jolloin destalinisaatio pääsi kunnolla käyntiin Hruštšovin johdolla, SKDL:ssä ja SKP:ssä käytiin poliittista keskustelua, jossa vaadittiin irtaantumista jyrkimmistä marxismi-leninismien käsityksistä. Lisänsä keskusteluun toi 1960-luvun alussa työväenliikkeeseen liittynyt sivistyneistö. Esitetyt vetoamukset ja halu uuteen poliittiseen ilmaisuun johtivat siihen, että SKDL:n vuoden 1965 edustajakokouksessa uuden poliittisen linjan edustaja, ei-kommunistinen tohtori Ele Alenius valittiin puolueen pääsihteeriksi ja seuraavana vuonna puheenjohtajaksi.

Lokakuussa 1965 SKP:n keskuskomitea hyväksyi ohjelmallisen asiakirjan ”Marxilaisesta valtioteoriasta ja Suomen tiestä sosialismiin”. Sosialismiin oli tarkoitus siirtyä pitkällisen

17 SKDL:n V liittokokous Turussa 4.–7.4.1958: *Julkilausumat; Päätökset; Teollistamisohjelma; Tilannekatsaukset; Alustukset; Alustavat puheenvuorot* (Kotka: SKDL, 1958), 69–70; *SKDL:n toimintakertomus V ja VI liittokokouksen väliseltä ajalta (6.4.1958–31.3.1961)* (Tampere: SKDL, 1961), 27; *SKDL:n toimintakertomus IV ja V liittokokouksen väliseltä ajalta (11.6.1955–3.4.1958)* (Helsinki: SKDL, 1958), 20–22; *Suomen kommunistisen puolueen XI edustajakokous: Helsinki 29.5.–2.6.1957* (Kotka: SKP, 1957), 34–237; SKP:n vuoden 1957 puolueohjelman kulttuuripoliittisista linjauksista: Borg, *Suomen puolueet*, 338.

18 Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” 855; Alapuro, *Suomen älymyöstö*, 135–139; Pertti Alasuutari, *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994* (Tampere: Vastapaino, 1996), 218.

kehityksen kautta ja Suomen olot huomioiden, ei noudattaen yksiviivaisesti Marxin ja Leninin oppeja. Sijaa sai liberaalimpi asennoituminen, jonka edustajat saivat enemmistön SKP:n 14. edustajakokouksessa vuonna 1966. Puheenjohtajana vuodesta 1944 alkaen ollut Aimo Aaltonen sekä varapuheenjohtaja Oiva Lehto joutuivat väistymään. Tilalle tulivat Arne Saarinen ja Erkki Salomaa. Muiden poliittisten ryhmien näkökulmasta katsoen kommunistisessa liikkeessä oli tapahtunut merkittävä siirtyminen länsimaisen demokratian arvojen tunnustamisen suuntaan. SKP:ssä voimistunut uusi suuntaus alkoi repiä kommunisteja kahtia. Vanhoilliset kannattivat tiukkaa marxismi-leninismia, kun sen sijaan uuden suunnan edustajat halusivat ”ihmiskasvoista sosialismia”.¹⁹

Kansandemokraatit heräsivät 1960-luvun murroskauteen ensimmäisinä. Vuonna 1961 SKDL:n 6. liittokokouksessa kulttuuripoliittikka nousi yhdeksi keskeiseksi teemaksi. Kulttuurityön todettiin olevan puolueen jatkuvuuden kannalta erittäin tärkeää ideologista toimintaa. Se oli tärkeää jo silloiselle jäsenistölle, mutta aivan välttämätöntä se oli, mikäli tulevaisuudessa liiton kannatusta keskiluokassa ja sivistyneistössä haluttiin lisätä. Puolueen kulttuuripoliittikkaa pidettiin onnistuneena, joskaan siinä ei ollut saavutettu niin hyviä tuloksia kuin käytetyillä voimavaroilla olisi ollut mahdollista. Vaikka vuoden 1947 ohjelma oli aikanaan ollut onnistunut ja nuorekas, oli se silti ollut vain ”suurten linjojen periaateohjelma”, joka ei enää murroskaudella tarjonnut

riittävästi aineksia kulttuurityön konkreettiselle kehittämiselle.²⁰ Ohjelma oli siis uudistettava.

Kokouksessa vaadittiin perustettavaksi uusi kulttuuripoliittinen jaosto laatimaan uutta kulttuuriohjelmaa. Esitys meni läpi, ja jaosto aloitti kulttuuriohjelman uudistamistyön samana vuonna. Ohjelmauudistus tarjosi puolueelle oivan mahdollisuuden kiinnittää huomiota ”marxilaisen kulttuuripoliittikan kysymyksiin ja uuden yhteiskunnan kulttuurityöntekijöiden kasvattamiseen”. Enemmän kuin valtiojohtoisuutta vaadittiin valtiolta määrätietoista, kehitysedellytyksiä luovaa kulttuuripoliittikkaa ja tukea, joka edistäisi vapaata kehitystä. Kulttuurissa oli huomioitava yhteiskunnallinen kehitys, joka johti kohti sosialismia. Kulttuurin oli yhä oltava koko kansan kulttuuria. Uudistustyö eteni ripeää tahtia, ja uusi ohjelma hyväksyttiin SKDL:n seuraavassa liittokokouksessa toukokuussa 1964.²¹

Vuoden 1947 perusta näkyi edelleen siinä, että keskiössä oli kansallinen kulttuuri, joka ei saanut kuitenkaan joutua ”ahdasmielisen kansalliskiihkoilun välikappaleeksi”. Kansallinen kulttuuri tuli aktivoida kansandemokraattisen kulttuurityön käyttöön. Uudesta ohjelmasta kävi ilmi, että SKDL:n kulttuuripoliittiset pyrkimykset olivat yhdensuuntaisia puolueen yleispoliittisten pyrkimysten kanssa. Yleispoliittikan tavoitteena oli yhteiskunnan kaikille alueille ulottuva kansanvalta. Tämän päämäärän saavuttamiseksi oli mukaan valjastettava myös ”kulttuurielämä ja sen laitokset, koska niillä on erittäin suuri vaikutus sekä yhteis-

19 Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” 845, 864, 871–872; Arne Saarinen, *Suomalaisen kommunistin kokemuksia* (Helsinki: Tammi, 1984), 76–79.

20 *Suomen kansan demokraattisen liiton VI liittokokouksen (Helsingissä 31.3.–3.4.1961) alustukset, maatalous- ja kalastusohjelmat, julkilausumat* (Tampere: SKDL, 1961), 102.

21 Kulttuuripoliittinen tilanne ja puolueen tehtävät, alustava luonnos 11.4.1961, s. 32: He11, Vuoden 1961 kulttuuriohjelman käsittely, Kulttuurijaoston arkisto (KjA)/Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Arkisto (SKDLA), Kansan Arkisto (KansA), Helsinki; Kulttuuripoliittisesta tilanteesta sekä kansandemokraattien tehtävistä: 9.11.1962, s. 5, 7: He11, Vuoden 1962 kulttuuriohjelman käsittely. KjA/SKDLA, KansA; Muis-tio: Kulttuurin kenttätyö: He11, Ohjelmat 1963. KjA/SKDLA, KansA; SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, luonnos: He11, Ohjelmaluonnos 1964, KjA/SKDLA, KansA; *Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1964* (Tampere: SKDL, 1964), 11, 78–107.

kunnan yleiseen että kansalaisten yksilölliseen kehitykseen”. Uskottiin, että oli mahdollista rakentaa poliittisten leirien rajat ylittävä kulttuuririntama, jolla olisi yhteisiä etuja ja päämääriä ajettavanaan.

Puolueen tärkeimmäksi kulttuuripoliittiseksi tehtäväksi asetettiin opetus- ja kasvatus-toimen uudistaminen. Tavoitteena oli yhdeksänvuotinen peruskoulu ja sen jatkeena joko lukio tai ammattikoulu. Kouluihin vaadittiin taidekasvatusta, jonka tarkoituksena oli saada lapset vastaanottamaan taidetta, ymmärtämään sitä, sekä kunnioittamaan yleisiä kulttuuriarvoja. Ohjelman mukaan suurin osa ihmisistä oppi tajuamaan ja vastaanottamaan taidetta, jos kasvatus oli oikeanlaista.²²

Marxilaisuus näkyi selkeästi ohjelman yleisissä linjauksissa ja taidetta koskevassa osuudessa. Taiteilijaa pidettiin yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, jolla oli oltava oikeutensa ja vastuunsa kuten muillakin yhteiskunnan jäsenillä. Taiteilijoiden nostaminen tällaiseen asemaan edellytti perusteellisia muutoksia. Kansandemokraattisen ajattelun mukaista oli se, että ohjelmassa suhtauduttiin taiteeseen ennakkoluulottomasti. Esimerkiksi taidekokeilut nähtiin taiteen kehityksessä tärkeinä. Niitä oli tutkittava ja arvioitava suhteessa siihen yhteiskunnalliseen maaperään, josta ne olivat kasvaneet sekä siihen ideologiaan, jota ne tukivat. Apurahoja ja palkintoja oli lisätävä tuntuvasti ja niiden jakoa koordinoitava ja valvottava entistä tarkemmin. Kaikkia eri taiteen ja kulttuurin aloja oli tuettava kansandemokraattien mielestä valtion varoin,

kirjallisuutta esimerkiksi perustamalla voittoa tavoittelematon valtiollinen kustantaja, joka julkaisisi myös ei-kaupallista kirjallisuutta.²³

Ohjelmassaan SKDL vaati kuntia toimimaan uudistusten alullepanijoina ja kulttuuritoiminnan keskuksina. Jokaiseen kuntaan piti mahdollisuuksien mukaan rakentaa kansalaisjärjestöjä varten kunnallisia kulttuurikeskuksia ja kirjastoja sekä konsertti-, näyttely-, teatteri- ja juhlahuoneistoja. Kansandemokraattien opinto- ja muun sivistystoiminnan tärkeimpänä tehtävänä nähtiin ajan merkittävimpien aatteellisten valtavirtausten, ”ennen muuta marxilaisten sosialististen aatteiden tunnetuksi tekeminen maassamme”.²⁴

Tavoitteenasetteluiltaan ohjelma ei kaikesta huolimatta ollut kovin radikaali – tavoitteet olivat tarkistuksista huolimatta lähellä vuoden 1947 ohjelman tavoitteita. Muille puolueille ohjelman hyväksyminen oli ongelmallista lähinnä siksi, että siinä puolustettiin sosialismia. Mielenkiintoista on, että kansandemokraattien kiinnostus kansallista kulttuuria kohtaan lisääntyi 1960-luvulla ja että heidän kulttuuripoliittisena ohjenuoranaan oli marxilaisen ajattelun soveltaminen Suomen oloihin.²⁵

Kuusikymmenluvulla puolueiden ideologiset perusvastakohtaisuudet kulttuuripolitiikassa kytkeytyivät lähinnä koulu- ja kasvatusjärjestelmän yleiseen luonteeseen ja tavoitteisiin. Puolueet kokoomuksesta sosialidemokraatteihin pitivät kulttuuripolitiikan yleisenä päämääränä kansallisen kulttuurin vaalimista sekä siihen keskeisesti liittyvien arvojen, kuten henkisen vapauden, vastuuntunnon ja vallitse-

22 Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous, 78; SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 1–2: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SKDLA, KansA; Ks. myös Suomen kommunistisen puolueen 14. edustajakokous 29.1.–1.2.1966 (Kuopio: SKP, 1966), 56–57; Suomen kommunistisen puolueen XII edustajakokous Helsingissä 15.–18.4.1960 (Helsinki: SKP, 1960), 114–115.

23 SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 6–7, 8: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SKDLA, KansA.

24 SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 9–10: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SKDLA, KansA; SKDL:n 7. liittokokous, 134–135; Vuoden 1965 edustajakokouksessaan SKP asettui tukemaan SKDL:n uutta kulttuuriohjelmaa. Samalla kokous päätti, että tulevaisuudessa kommunistien oli entistä enemmän pyrittävä vaikuttamaan maan kulttuuripoliittisiin linjauksiin. Suomen kommunistisen puolueen toimintakertomus XIII ja XIV edustajakokouksen välisenä aikana (Helsinki: SKP, 1965), 37–39.

25 Borg, Suomen puolueet, 211–212.

van kansanvallan periaatteiden omaksumista ja syventämistä.²⁶

Jo 1950-luvun lopulla SKDL:ssä oli kiinnitetty huomiota keskiluokan asemaan, ja erityinen sivistyneistöjaosto oli perustettu vuonna 1960. Samoihin aikoihin alkoi myös sivistyneistö- ja opiskelijapiirien radikalisoituminen. Muissa puolueissa tunnettiin tyrmistystä, mutta SKDL otti kulttuuriradikaalit yhdenasianliikkeen edustajat suojiinsa ja tarjosi heille poliittista tukea. Puolueen kulttuuri-ohjelma vuonna 1964 oli vastaus yleis- ja uusvasemmistolaisille. Tavoitteena oli vetää heidät mukaan kansandemokraattiseen liikkeeseen. Edellisten vuosikymmenten aran ja varovaisen, esteettisesti suuntautuneen sivistyneistön rinnalle ja tilalle tuli uutta yhteiskunnallisesti suuntautunutta ja vasemmistosävytteisesti asennoitunutta, kanta-aottavaa sivistyneistöä. Uusi sivistyneistö ei etsinyt marxilaisuutta vaan läheni kansandemokraatteja. Se koki omien ideoidensa saavan tällä tavoin vasta-kaikua ja liikkumatilaa.²⁷

Uuden kulttuuriohjelman linja vakiinnettiin vuoden 1967 periaateohjelmassa. Uusia kulttuuripoliittisia avauksia periaateohjelma ei tarjonnut. Sen lähtökohdaksi oli asetettu ”kansanvaltaisen Suomen saavuttaminen”, mikä edellytti suunnitelmallisuutta myös kulttuuripoliitikalta.²⁸ Kansandemokraattien periaateohjelmassa oli tapahtunut kuitenkin merkittävä muutos: Vuoden 1949 ohjelmassa ei mainittu kertaakaan sanaa sosialismi, vaikka se oli selvästi tavoitteena. Sen sijaan vuoden 1967 periaateohjelma oli tekstiltään selvemmin sosialistinen kuin vuoden 1949 ohjelma, vaikka puolue oli ollut vuoden 1949 ohjelman syntyessä jyrkemmin sosialistinen kuin vuoden 1967 ohjelman syntyessä.²⁹

Myös kommunistit uusivat ohjelmansa 1960-luvulla. SKP:n vuonna 1969 pitämän 15. edustajakokouksen hyväksymässä puolueohjelmassa päämääränä oli sosialistinen Suomi. Vaatimus asetti velvoitteita myös kulttuurille, joskin toimenpide-esitykset jäivät ilman konkretiaa.³⁰

26 Koulutuspolitiikasta esim. Veli-Matti Autio, *Suurjärjestelmien aika koittaa 1966–1980*, vol. 6, *Opetusministeriön historia* (Pieksämäki: Opetusministeriö, 1994), 62–64; Ohjelmista: Olavi Borg, *Puolueiden ohjelmat 1970* (Helsinki: Tammi, 1970), dokumentit 1, 3, 5, 7, 12, 13.

27 Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 282; Rauno Setälä, *Uusstalinistin uskontunnustus: Lähtökohtia 70-luvun luokkataisteluun* (Tampere: Kirjayhtymä, 1970), 100–101.

28 *Suomen kansan demokraattisen liiton periaateohjelma: Hyväksytyt SKDL:n 8. liittokokouksessa 13.–15.5.1967* (Tampere: SKDL, 1970), 22–23; Syksyn 1969 aikana SKDL:n kulttuuripoliittista jaostoa uudistettiin siten, että vanhan, laajan ja jäykän joukon korvasi suppeampi ”työryhmänomainen” jaosto, jonka tehtävänä oli lähinnä kulttuuripoliittikan ideointi ja ohjelmointi. Käytännön toimenpiteitä kulttuurielämän eri sektoreilla hoidettiin erillisten työryhmien ja toimikuntien avulla. *Suomen kansan demokraattisen liiton toimintakertomus 15.5.1967–15.5.1970* (Tampere: SKDL, 1970), 24.

29 Borg, *Puolueiden ohjelmat 1970*, 151.

30 *Suomen Kommunistisen Puolueen ohjelma: Hyväksytyt XV edustajakokouksessa 5.4.1969* (Helsinki: SKP, 1969), 19–20. Kansandemokraattien linjaukset toimivat muille puolueille eräänlaisina ohjenuorina, ainoastaan sosialisointivaatimukset oli jätetty pois. Yleisesti puolueiden 1960-luvun ohjelmissa vaadittiin tasa-arvoa, koulu-uudistusta, taiteiden ja tieteiden tukemisesta sekä suomenruotsalaisen kulttuurin säilyttämistä. Niin ikään vaatimukset taiteen tukemisesta ja henkisestä vapaudesta sekä taiteen tarjoamisesta koko kansalle olivat puolueiden ohjelmissa yleisiä. Taiteen itseisarvoista tehtävää ei suoranaisesti tunnustettu, vaan taiteella käsitettiin olevan välinearvoa joko kansallisuuspoliittisessa, kansansivistyksellisessä tai puoluepoliittisessa merkityksessä. Puolueohjelmissa korostettiin omien viiteryhmien taideharrastuksen tarpeita. Lisäksi kritisoitiin kansainvälistä ”matalaviidettä”. Kokoomus julkisti oman erillisen kulttuuriohjelmansa vasta vuonna 1976. Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka*, 137, 190; Puolueiden kulttuuripoliittisista linjauksista: Borg, *Puolueiden ohjelmat 1970*, dokumentit 1, 3, 5, 7, 9, 12, 13, 15; Borg, *Suomen puolueet*, 209–210.

Tapio Tapiovaara luonnostelemassa mosaiikkityötään Kulttuuritalolla vuonna 1961. Kuva: Yrjö Lintunen / Kansan Arkisto.

Politisoitunut 1970-luku

Vaikka vuonna 1968 tuli voimaan laki taiteen edistämisen järjestelystä ja vuonna 1969 laki valtion taideapurahoista, arvosteltiin valtiolista taiteen edistämispoliittikkaa 1970-luvulle

ultaessa kapea-alaisuudesta ja sen ylhäältä alas suuntautuvasta otteesta. Mainituilla laeilla luotiin taiteen tukijärjestelmäksi Taiteen keskustoimikunnan alaisuudessa toimineet taide-toimikunnat sekä läänien taidetoimikunnat.³¹

31 Tomi Mertanen, *Harkinnanvaraisuudesta lakisääteiseen: Suomen valtiollisen taidehallinnon sekä taiteenalojen tukijärjestelmien muotoutuminen 1960–1980-luvulla* (Helsinki: Cupore, 2009), 48–68; Häyrynen, *Kansakunnan ja maakunnan*, 111–112, 114, 117; Pirkkoliisa Ahponen, ”Kulttuuripoliittikka instituutiona, markkinoilla ja utopioissa,” teoksessa *Kulttuurintutkimus: Johdanto*, toim. Jari Kupiainen ja Erkki Sevänen (Jyväskylä: SKS, 1994), 101–102.

Valtio näki taidepolitiikan ennen kaikkea osana julkisen vallan harjoittamaa demokraattista ”hyvinvointivaltion” yhteiskuntapolitiikkaa. Julkisen vallan katsottiin voivan vaikuttaa ”kulttuuritoimeen” jakamalla määrärahoja, hallinnollisella ohjailulla sekä perustamalla valtion omistamia ja hallitsemia taidelaitoksia. Vuonna 1968 säädettiin myös laki peruskouluuudistuksesta. Koulujärjestelmän muutos alkoi 1970-luvun alussa.³²

Kulttuurin aktivointi ilmaantui 1970-luvun kulttuuripolitiikan tehtäväksi kulttuuriperinnön säilyttämisen rinnalle. Hyvinvointivaltiossa kulttuuripalveluja oli tarjottava yhteiskunnallisena palkkatyönä – yhteiskunnan tukemana tai kokonaan maksamana – samalla tavoin kuin muitakin julkispalveluja. Seitsemänkymmenluku olikin valtiollisessa kulttuuripolitiikassa erilaisten komiteoiden ja selvityselinten vuosikymmen. Opetusministeriö kohdisti erityistä huomiota taiteen aluehallinnon kehittämiseen. Ajankohdalle oli muutenkin tyypillistä aluepolitiikkaa korostava yhteiskuntapolitiikka.³³ Vuonna 1974 mietintönsä antanut Kulttuuritoimintakomitea ehdotti muun muassa kuntien kulttuurihallinnon lakisäätämistä. Ehdotus toteutettiin 1980-luvun alussa. Kulttuuritoimintakomitean ohella toinen 1970-lukua hallinnut valtiollinen kulttuuripoliittinen linjaus oli hallituksen vuonna 1978 antama Suomen historian ensimmäinen taidepoliittisen selonteko.³⁴

Seitsemänkymmenluvun taitteesta lähtien vasemmistossa nosti päätään vallankumousromantiikka, ja hiukan aiemmin julistettu pasifismi hylättiin. Vuosikymmenen alussa SKP:n taistolaiset – puolueen vähemmistö-

siipi – saivat runsaasti kannattajia opiskelijoista, vaikka taistolaisuuden yleispoliittinen menestys ei muodostunut merkittäväksi. Ilmiöstä tuli kuitenkin merkittävä kulttuurin piirissä, kuten teattereissa ja taideopetuksessa.

Muutos näkyi myös SKDL:n ja SKP:n ohjelmapolitiikassa. SKP vaati vuoden 1972 lähtien tavoiteohjelmassaan määrätietoista tukea taiteelle sen vapauttamiseksi kaupallisuudesta sekä edistyksellisen työväenluokan maailmankatsomusta edustavan taiteen aseman parantamista. Kommunistinen puolue kutsui vuoden 1972 edustajakokouksensa julkilausumassa kirjailijoita, taiteilijoita, edistyksellisiä tutkijoita ja muita kulttuurialan työntekijöitä yhteiseen toimintaan vastustamaan oikeistolaista kulttuuritaantumusta.³⁵ Yhteiskunnan politisoitumisen myötä taiteilijoita pyrittiin lähentämään kommunisteihin ja siten työtätekevään kansaan. Luokkataistelua oli käytävä kaikilla yhteiskunnan alueilla.

Seitsemänkymmenluvun alusta lähtien SKP:ssä otettiin entistä selvemmin kantaa kulttuurin kysymyksiin. Tätä aiemmin kannanotot oli annettu enimmäkseen kansandemokraattien suulla. Huhtikuussa 1972 järjestettiin Lappeenrannassa SKP:n ensimmäinen kulttuuripolitiikan päivä, teemalla ”Kulttuuri luokkataistelun välineenä”. Päivän aikana puhuttiin kirjallisuudesta, taiteesta, musiikista ja teatterista sekä niiden suhteesta luokkataisteluun, jota saattoi edistää sosialistinen realismi. Vastapalveluksena taiteilijoiden tuesta kommunistit lupasivat parantaa taiteilijoiden taloudellista ja yhteiskunnallista asemaa. Puheenvuoroissa vaadittiin kommunisteilta entistä suurempaa osallistumista

32 Mertanen, *Harkinnanvaraisuudesta lakisäätöseen*, 68–79, 337–351; Veli-Matti Autio, *Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995*, vol. 7, *Opetusministeriön historia* (Pieksämäki: Opetusministeriö, 1997), 222–223; Autio, *Suurjärjestelmän aika*, 62–98, 368–372; Autio, *Jälleenrakennuksen ja kasvuun*, 101–111.

33 Autio, *Suurjärjestelmien aika*, 26; 1980-luvun kulttuuripolitiikka: *Kulttuuripolitiikkaa selvittävän työryhmän muistio* (Helsinki: Opetusministeriö, 1991), 9.

34 Mertanen, *Harkinnanvaraisuudesta lakisäätöseen*, 165–190; 1980-luvun kulttuuripolitiikka, 74; Autio, *Suurjärjestelmien aika*, 362–364, 374–380.

35 *Suomen kommunistisen puolueen 16. edustajakokous: Helsinki 31.3.–2.4.1972* (Kuopio: SKP, 1972), 5.

kulttuuripoliittiseen keskusteluun. Erityisesti korostettiin sitä, että kulttuuri kuuluu oleellisena osana päivänpolitiikkaan.³⁶

Kommunistien huutoon vastattiin jo syksyllä 1972, kun taistolainen kulttuuriväki organisoitui Kulttuuriryöntekijäin Liitoksi (KTL). Sekä SKP:n että SKDL:n johto oli aluksi tietämätön järjestön perustamisesta. Puoli vuotta myöhemmin liiton ensimmäisessä vuosikokouksessa oli läsnä huomattava osa aikakauden tunnetuimmista suomalaisista taiteilijoista. Liiton perussanoma oli, että taide kuuluu kansalle. Liiton oli ohjattava edistyksellisiä ”taiteilijoita kansainvälisen kommunistisen liikkeen johtamaan rintamaan, taisteluun rauhan, demokratian ja sosialismin puolesta ja tarjota kulttuuriryöntekijöille organisatorinen mahdollisuus kollektiiviseen taisteluun työväenluokan rinnalla”. KTL:n mielestä kulttuuripoliittisia kysymyksiä ei voitu käsitellä erillään päivänpolitiikasta.³⁷

KTL oli eräänlainen vastapaino kansandemokraattien Kulttuuridemokraatit-järjestölle,³⁸ joka oli eri puolilla maata syntyneiden kulttuurielinten yhteenliittymä ja jolle kansandemokraatit lopulta ”ulkoistivat” oman käytännön kulttuuritoimintansa. Muutoksen myötä SKDL:n kulttuurijaosto keskittyi valta-

kunnantason kulttuuripoliittisiin kysymyksiin puolueen asiantuntija- ja lausuntoelimenä. Muutos näkyi pian käytännön kulttuuripoliitikassa: 1970-luvun lopulta lähtien SKDL ei enää pyrkinyt asettamaan yksityiskohtaisia vaatimuksia, vaan lähinnä vaikuttamaan taidehallinnon kehittämiseen ja valtakunnalliseen kulttuuripolitiikkaan.³⁹

Kansandemokraattien ja kommunistien keskinäinen kädenvääntö kulttuurikentän toimijoista oli mielenkiintoista. Taistelussa menestyi parhaiten SKP:n vähemmistösiipi, sillä se omi useimmat radikaalit kirjailijat, näyttelijät ja taiteilijat vetoamalla heidän ”työläisyyteensä”. Tähän kansandemokraatit pyrkivät vastaamaan Kulttuuridemokraatit-järjestöllään. Radikaali vasemmistolaisuus koettiin ei-sosialistisissa puolueissa vaaraksi yhteiskuntajärjestykselle. Ajan kuvaan kuuluikin, että porvarilliset ”kulttuuriryöntekijät” perustivat oman liittonsa.⁴⁰ Taide- ja kulttuurijärjestöjen politisoituminen tapahtui puoluepoliittisin tunnuksin, mikä yksipuolisti kulttuuripoliittista keskustelua.

Yhteiskunnan politisoituessa 1970-luvun vaihteessa kansandemokraatit aloittivat jälleen kulttuuriohjelmansa uudistamisen. Tavoitteena oli tehdä selvä pesäero muihin puolueisiin.

36 Suomen kommunistisen puolueen 16. edustajakokous, 107; Ks. myös Kari Rantalaaho, *SKP:n intressejä* (Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981), 20–21; Matti Rossi, ”Kulttuuri luokkataistelun välineenä,” teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972* (Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972), 4; Hannes Tompuri, ”Puheenvuoro Lappeenrannan kulttuuriseminaariin,” teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972* (Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972), 18.

37 KTL:n perustamisen myötä iso osa taiteilijoista liittyi kommunistiseen rintamaan. Vuonna 1974 liittoon kuului jo noin 300 jäsentä – muun muassa näyttelijöitä ja taidemaalareita –, jotka palvelivat SKP:n vähemmistöryhmän, taistolaisten, tavoitteita. *Taisteluun taiteen puolesta: Kulttuuriryöntekijäin liiton 2. liittokokous 30.–31.3.1974 Helsingissä* (Helsinki: Kulttuuriryöntekijäin liitto, 1974), 54, 61, 76, 100; ks. myös Alapuro, *Suomen älymystö*, 145.

38 Näkökohtia KTL:n jäsenanomuksen johdosta 3.4.1974: I28, Kulttuuriryöntekijöiden liitto, KJA/SDKL, KansA. Vrt. *DFFF’s politisk aktionsprogram* (Pori: SKDL, 1973), 20; *SKDL: 10. liittokokous Porissa 14.–15.4.1973* (Pori: SKDL, 1973), 71–72.

39 *SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous 1.6.1979–28.5.1982* (Pori: SKDL, 1982), 24–25; *SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous 4.6.1976–1.6.1979* (Pori: SKDL, 1979), 29; *SKDL:n toimintakertomus 10.–11. liittokokous 16.4.1973–4.6.1976* (s.l., s.n., s.a.), 61–62.

40 Tapani Suominen, *Ehkä teloitamme jonkun* (Hämeenlinna: Tammi, 1997), 241; Kalevi Kalemaa, *Raoul Palmgren: Suomalainen toisinajattelija* (Helsinki: Tammi, 1984), 285–286.

Vuoden 1970 liittokokoukseen valmistui luonnos kulttuuripoliittisesta osaohjelmasta, joka nimettiin *Kulttuurikeskusohjelmaksi*. Uutta oli kuitenkin lähinnä se, että siinä muokattiin vuoden 1964 ohjelman yleisen kirjastotoimen kehittämiseen tähdännyttä osaa. Kansandemokraatit pitivät kirjastolaitosta puolueen kannalta tärkeänä, koska se oli periaatteeltaan ”puolikommunistinen”, saattoihan kirjastosta lainata kirjoja maksutta. Tätä periaatetta heijastaen vaatimuksena oli saada ”kansankulttuuria kirjastoihin”. Vaatimus perustui siihen kansandemokraattien mielestä realistiseen ajatukseen, että kirjastolaitos voisi vaikuttaa kansankulttuuria levittämällä kulttuurin tasoon ja ideologiseen sisältöön.⁴¹

Kirjastouudistuksen taustalta on havaittavissa puoluepoliittista vastakkainasettelua. Koska tiedon uskottiin olevan valtaa, oli selvää, että tietoa käyttivät samat tahot, jotka käyttivät muutakin valtaa yhteiskunnassa. Kansandemokraattien mielestä porvaristo oli määritellyt sitä, millaista tietoa kirjastoista oli saatavilla. Tämä porvarillinen ajatushegemonia oli murskattava. Kirjastolaitoksen uudistamisen ohella vaadittiin myös valtiollisen kustantamon perustamista.⁴²

Kulttuurikeskusohjelmallaan kansandemokraatit halusivat kiinnittää huomiota kulttuuri- ja sivistystoimienhallinnon vahvaan byrokraattisuuteen. Olihan toimijat erotettu

toisistaan omiin karsinoihinsa: oli kouluja, opistoja, kirjastoja, teattereita, orkestereita, museoita ja niin edelleen. Muodostamalla kunnallisista laitoksista niin sanottuja kulttuurikeskuksia byrokratiaa voitiin vähentää ja tilat hyödyntää tehokkaasti. Siten voitiin aktivoida ihmisiä omaehtoiseen kulttuuri- ja harrastustoimintaan.⁴³

Osaohjelman valmistuttua SKDL:ssä voimistui ajatus koko kulttuuriohjelman uudistamisesta. Ehdotuksia kulttuuriohjelmiksi laadittiin useita. Vuoden 1964 ohjelmaan verrattuna sisältöä haluttiin radikaalista. Aiempi konkreettinen ja yksityiskohtainen ohjelma päätettiin korvata laajalla, käsitteellisesti uudella ohjelmalla, joten luonnoksiin esitettiin liitettäväksi marxilaista analyysiä kulttuurin ja vallitsevien yhteiskuntarakenteiden riippuvuusuhteista. Oli käsiteltävä kulttuurin riippuvuutta tuotantosuhteista, porvarillista hegemoniaa kulttuurissa sekä massakulttuurin ja kansankulttuurin suhdetta. Perusvaatimukseksi asetettiin siirtyminen demokraattiseen kulttuuripolitiikkaan. Kulttuurituotanto ja -hallinto oli demokratisoitava ja uudistettava.⁴⁴

Seitsemänkymmenluvun loppua kohden kulttuuri-ilmapiiiri alkoi saada vaikutteita myös muista kuin puoluepoliittisista lähtökohdista. Vuosikymmenen lopulla oli selkeästi havaittavissa siirtymistä kohti taidetta taiteen vuoksi -asennetta ja avarakatseista suh-

41 Suomen kansan demokraattinen liitto: 9. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1970 (Tampere: SKDL, 1970), 63–64; Vaatimus kulttuurikeskuksista oli mainittu varsin selkeästi jo vuoden 1964 ohjelmassa ja sitä oli pidetty yllä myös erilaisissa tavoiteohjelmissa. SKDL:n kulttuuriohjelma 1964, s. 9–10; He12, Kulttuuri-ohjelma 1980-luku, Kja/SKDLA, KansA; Suomen Kommunistisen Puolueen 15. edustajakokous Helsingissä 3.–6.4.1969 (SKP: Kuopio, 1969), 108–109; Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous, 134–135; Oiva Björkbacka, ”Kulttuuri luokkayhteiskunnassa,” teoksessa *Kulttuuri työväenluokan aseena*, toim. Ismo Porna (Tampere: Kansankulttuuri, 1971), 12–13; 19–20; 25–26.

42 Keijo Perälä, ”Kulttuurin välineistä inhimillisen toiminnan välineitä,” teoksessa *Kansan Tietokirja 1971* (Tampere: SKDL, 1970), 158–159; *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972* (Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972), 43–45.

43 Suomen kansan demokraattinen liitto: 9. liittokokous, 65; Perälä, *Kansan tietokirja*, 160–161.

44 Ohjelmaluonnoksista esim. Ismo Pornan ehdotus SKDL:n kulttuuriohjelman rakenteeksi 3.10.1973: He12, Kulttuuri-ohjelma 1980-luku, Kja/SKDLA, KansA; Arvi Auvisen luonnos SKDL:n kulttuuri-ohjelmaksi 2.2.1974: He12, Kulttuuri-ohjelma 1980-luku, Kja/SKDLA, KansA.

tautumista elämän eri ilmiöihin. Kansallinen menneisyys ja kansalliset arvot alkoivat taas nousta huomion kohteiksi, mutta kiinnostusta herättivät myös esimerkiksi erilaiset elämäntavat, vaihtoehtoliikkeet ja popularismi. Samalla näkemys itsestään vastuussa olevasta yksilöstä alkoi korvata näkemystä yksilöstä epäoikeudenmukaisen yhteiskunnan uhrina. Syntyi uudenlaisia järjestäytyneitä liikkeitä – naisliike, ympäristöliike – joiden kannattajakunta ei ollut luokkataustansa osalta yhtenäinen. Luonnon saastumisen muodostuessa yhä suuremmaksi, nousi kysymys kulttuurin ja kehityksen arvosta haasteena selvemmin esille. Ihmisen ja luonnon suhteita silmämääränään pitänyt ja tulevaisuudesta huolestunut vihreä liike sai uutta merkitystä oltuaan aiemmin vaatimaton yhden asian liikkeiden joukkoon luettava virtaus.⁴⁵

Ajattelutavan muutokset näkyivät kansandemokraattien läpi 1970-luvun jatkuneessa kulttuuriohjelmansa uudistamisessa. Vuosikymmenen alkupuolen marxilaiset vaatimukset alkoivat karista, ja vuosikymmenen lopun uudet aatteelliset virtaukset nousta esille. Kulttuuriohjelman uudistamista edellisen kaltaisena toimenpideohjelmaksi ei pidetty enää tarpeellisena, koska puolueen lähiajan kulttuuripolitiikkaa koskevat tavoitteet oli yleispiirteittäin linjattu eduskunnan taidepoliittisen keskustelun yhteydessä vuonna 1978. Tavoitteena oli saada aikaan yhteiskunnan kehitykseen ja kulttuurin perusteisiin syvemmälle pureutuva periaatteellisempi asiakirja, joka osoittaisi selkeän kulttuuripoliittisen vaihtoehdon oman aikakauden ongelmiin ja olisi periaatteellisena kannanottona näyttämässä tietä 1980-luvulle. Tavoitteeksi asetettiin niin

sanottu ”Kulttuurimanifesti”, Raoul Palmgrenin *Suuren linjan* hengessä laadittu laaja-alainen kulttuuripoliittinen kannanotto. Sen piti sisältää selkeä ideologinen ja esteettinen analyysi yhteiskunnan ja sen kulttuurikehityksen pääpiirteistä 1940-luvulta 1970-luvulle ja siitä eteenpäin. Manifestin henkenä tuli olla työväenliikkeen perushumaanien katsomusten kirkastaminen ja niiden elinvoiman osoittaminen vastakohtana markkinatalouden luomalle arvojärjestelmälle. Uuden ohjelman oli herätettävä keskustelua sekä oltava korkeatasoinen ja puhutteleva, kansalle suunnattu manifesti.⁴⁶

Uudistustyö oli aloitettava määrittämällä kulttuuri uudelleen. Oli irrottauduttava taidekeskeisyydestä ja käsitettävä kulttuuri huomattavasti laajemmin. Kulttuuri oli ymmärrettävä kokonaisvaltaisesti, kaikkia yhteiskunnan aloja koskettavana toimintana. Uudessa ohjelmassa ihmisyyden ja humanismin – demokratia-käsitteeseen läheisesti liitettyinä – nähtiin kaiken inhimillisen toiminnan perustavoitteina. Ajan virtausten mukaisesti luonnonsuojelu- ja ympäristökysymykset otettiin valmistelutyössä esille. Mielipiteitä ohjelman sisällöstä haettiin myös kansandemokraattisen liikkeen ulkopuolelta, muun muassa eri alojen taiteilijoilta.⁴⁷

Sanan ”vapaus” tuli olla ohjelmassa keskeisessä asemassa. ”Ihmisten vapauden” ja ”sanavapauden” katsottiin olevan olennainen osa luovaa toimintaa. Henkilökohtaisen vapauden saavuttamiseksi jokaisen oli kuitenkin täytettävä velvollisuutensa ja kannettava vastuuta myös lähimmäistensä vapaa-ajan käytöstä. Tässä suhteessa mielenkiintoista uudistustyössä oli ajatus siitä, että vieraantumisen ei päästy eroon vaihtamalla yhteiskuntajärjes-

45 Vihavainen, ”Hyvinvointi-Suomi,” 893; Vihavainen, ”Suomen kulttuuri-ilmapiirin,” 234.

46 Mauri Lehtovirran kirje ”Hyvä toveri”, pvmt:n He12, Kulttuuriohjelma 1980 -luku, KJA/SDKL, KansA; Muistio: Kulttuurimanifesti, pvmt:n He12, Kulttuuriohjelma 1980 -luku, KJA/SDKL, KansA; *SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous*, 26; *SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous*, 29–30.

47 Yhteenvedo ryhmätöyraporteista SKDL:n uutta kulttuuriohjelmaa varten, v:lta 1979: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KJA/SDKL, KansA.

Kirjailija- ja taiteilijaryhmä Kiilan edustajat onnittelemassa SKDL:ää puolueen 30-vuotisivastaanotolla vuonna 1974. Onnitelijat vasemmalta Henri Kapulainen, Arvo Turtiainen ja Raiku Kemppi. SKDL:n edustajat takaa lukien Ensio Laine, Helvi Niskanen, Ele Alenius ja Aimo Haapanen. Kuva: Perttu Rastas / Kansan Arkisto.

SKDL:n kulttuurijaosto kokoussamassa vuonna 1980. Kuva: Perttu Rastas / Kansan Arkisto.

telmää, sillä sitä esiintyi myös sosialistisessa järjestelmässä.⁴⁸

Nämä kulttuuriohjelman lähtökohdat 1970-luvun lopulla poikkesivat huomattavasti siitä, miten kulttuuriohjelmalla oli uudistettu vuosikymmenen alkupuolella. Vuosikymmenen lopulla jopa sosialistista järjestelmää kritisoitiin, joskin hellävaroin. Vuosikymmenen lopun näkemykset heijastivat kuitenkin sodanjälkeisiä näkemyksiä kansandemokraattisessa liikkeessä. Heti sodanjälkeisinä vuosina kansandemokraatit olivat ajaneet vastaavanlaista kulttuurin ihmisläheistä linjaa. Jo se, ettei mitään yksityiskohtaisia tavoitteita varsinaisesti asetettu, johti siihen, että uudistuksessa käytetyt lähtökohdat olisivat soveltuneet lähes minkä tahansa puolueen kulttuuripoliittiseksi lähtökohdiksi. Tämä osoittaa, että kansandemokraatit olivat aidosti valmiita tarkastelemaan edessä olleita ongelmia. Vajaan vuosikymmenen aikana oli tapahtunut muutos niin kansandemokraattien kulttuuripoliittisessa ajattelutavassa kuin koko yhteiskunnassa yleensä.⁴⁹

Konkreettisiakaan toimenpiteitä ei täysin hylätty. Toisistaan haluttiin erottaa periaatteellisuuntoinen, laajemman kulttuurikäsitteen pohjalta lähtevä kokonaishahmotelma ja siihen pohjautuva lähiajan kulttuuripoliittinen tavoiteohjelma. Ensimmäinen luonnos tavoiteohjelmasta valmistui keväällä 1982.⁵⁰

Myös SKP pyrki huomioimaan kulttuuripoliittisissa kannanotoissaan kulttuuri-ilmapiiressä tapahtuvan muutoksen. Vuoden 1978 edustajakokouksen julkilausumassa kiinnitettiin erityisesti huomiota henkisten kriisi-ilmiöiden hoitamiseen. ”Demokraattisen käänteen puolesta” tarvittiin demokraattisten

voimien yhteistoimintaa kansallisen kulttuuriperinnön – myös saamelais- ja muiden vähemmistökansallisuuksien kulttuurin – suojelemiseksi sekä työväen- ja muun demokraattisen kulttuurin kehittämiseksi.⁵¹ Aikakauden muuttunut kulttuuri-ilmapiiiri näkyi kommunistien kulttuuripoliittisissa linjauksissa

Vaikka kansandemokraatit ja kommunistit huomioivat kulttuuripoliittisessa ohjelmatyössään 1970-luvun muuttuneen ilmapiiirin, he eivät huomioineet sitä yleispolitiikkassaan. Heidän yleispolitiikkansa jatkui merkittävilta osiltaan ennallaan. Osaltaan kyse lienee ollut siitä, että kulttuuria käsitteleviin ohjelmiin voitiin kirjata myös puolueiden itselleen asettamia päämääriä, jotka eivät käytännön politiikassa näkyneet. Muutoksiin kansandemokraattien kulttuuripoliitikassa vaikutti se, että uuden kulttuuriohjelman laadintaan oli otettu mukaan vaikutteita puolueen ulkopuolisilta tahoilta. Tämän seurauksena ohjelma ei välttämättä täysin enää edustanut puolueen ”virallista linjaa”. Mutta samoin kuin aiemmatkin kulttuuriohjelmat myös uudella ohjelmalla oli tarkoitus vastata aikakauden mukanaan tuomiin muutoksiin. Tavoitteena oli hankkia laajaa tukea omalle kulttuuripoliitikalle ja temmata kulttuuripoliittinen aloite itselle. Ulkopuolisten tahojen kuunteleminen kertoi tästä tavoitteesta.

Suomalainen kulttuuripoliittikka rakentui 1980-luvulla 1960-luvulla aloitetun hyvinvointivaltioprojektin perustalle. Vuoden 1980 lopulla hyväksyttiin kulttuuritoimintalaki, joka velvoitti kunnat perustamaan erityisiä kulttuuritoimen virkoja. Kulttuuritoimintalain hyväksymisen yhteydessä käydyssä kes-

48 Yhteenveto ryhmätyöraporteista SKDL:n uutta kulttuuriohjelmää varten, v:lta 1979: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KjA/SDKL, KansA.

49 Muistio: Kulttuurimanifesti, pvmtn: He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku, KjA/SDKL, KansA; SKDL:n ja KDK:n kulttuurihallintoseminaari: SKDL:n kulttuuriohjelma. He12, Kulttuuriohjelma 1980-luku. KjA/SKDLA, KansA.

50 SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous, 26; SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous, 29–30.

51 SKP 60 vuotta: 18. edustajakokous 1.–3.6.1978 Helsingissä (Kuopio: SKP, 1978), 118; SKP:n sisäisestä kehityksestä 1975–1982 esim. Jukka Paastela, *The Finnish Communist Party in the Finnish Political System 1963–1982* (Tampere: Tampereen yliopisto, 1991), 220–228.

kustelussa pohdittiin, miten pitkälle yhteiskunta voi ohjata ja säädellä kulttuuritoimintaa. Hallituksen eduskunnalle vuonna 1982 antamassa kulttuuripoliittisessa selonteossa kulttuuripoliittikka nimettiin osaksi yhteiskuntapolitiikkaa.⁵²

Kulttuuripoliittikka 1980-luvulla

Alati muuttuvan ilmapiirin seurauksena kansandemokraatit uusivat oman puolueohjelmansa vuonna 1980. Kulttuuriosuudessa ei ollut tietoaakaan edellisen vuosikymmen poliittisestä hengestä. Nyt kannatettiin kulttuuriohjelman uudistustyössä esille nostettuja arvoja. Kansandemokraattien mielestä se, millaiseksi elinympäristö oli rakennettu ja miten suhtauduttiin vielä koskemattomaan luontoon, heijasti ihmisten kulttuuriarvoja. Kulttuurin syvin olemus näkyi kanssakäymisessä, käytäytymisessä, ajattelussa ja tunteissa. Kulttuuri oli sidoksissa luonnontalouteen ja sen luomiin elämänehtoihin. Kaiken kehityksen perustana nähtiin ihmisten toimintojen sopeuttaminen luonnontalouden asettamiin vaatimuksiin. Päämääräksi asetettiin elämän rakentaminen oman kulttuurin ja omien sivistyspyrkimysten varaan. Tällöin saatettiin luoda kestävää vuorovaikutusta muiden kansojen kulttuureihin. Ainoana konkreettisenä tavoitteena ohjelmassa oli vaatimus taiteilijoiden toimeentulon turvaamisesta valtion maksamalla taiteilijapalkalla.⁵³

Myös SKP:n piirissä tuotiin esiin uudenlaisia näkemyksiä kulttuuriin liittyen. Puolueen edustajakokouksissa nostettiin esille muun muassa ihmisten kansainvälinen so-

lidaarisuus, humanismi, moraalinen kriisi ja kaupallisuuden vastustaminen. Kokouksissa tunnustettiin, ettei ”porvarillisen kulttuurin ja moraalinen kriisi automaattisesti merkinnyt sellaisenaan muutosta edistyksellisten ja sosialististen voimien hyväksi”.⁵⁴ Varsinaista muutosta puolueen ajattelutavassa ei silti ollut havaittavissa, ja marxilainen retoriikka sävytti yhä kulttuurikeskustelua. Vaikka SKP tunnustikin yhteiskunnan muuttuneen, konkreettisia vaihtoehtoja ei tarjottu. Näköalattomuus johti edustajakokousten julkilausumissa ja kannanotoissa itseään toistavaan kulttuuripoliittiseen fraseologiaan. Niin koulutuspolitiikan, joukko- viestinnän kuin kulttuuripoliittikan alalla yleensäkin vaadittiin demokratisoimista jyrkin ja vanhoihin sanakääntein. Niin ikään massaviihteen vastustaminen, työväenluokan kulttuuritoiminnan sekä taiteen aseman edistäminen pysyivät koko ajan kommunistien vaatimuslistalla.⁵⁵ Vaatimukset kärsivät inflaation, sillä käytännön toimenpiteitä havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi ei esitetty.

SKDL:n vuoden 1982 liittokokouksessa puolueen kulttuuripoliittista työtä johtamaan ja koordinoimaan asetettiin uusi kulttuurijaosto, jonka alaisuuteen liitettiin taide-, koulutus-, yleisradio- sekä korkeakoulu- ja tiedepoliittiset toimikunnat. Käytännössä jaoston toiminta jäi vähäiseksi, ja kulttuuripoliittikan seuranta ja kehittämistyö hoidettiin toimikuntien itsenäisenä työnä. SKDL:n kulttuuripoliittisesta työstä vastasi käytännössä taidepoliittinen toimikunta, joka toimi yhdessä kulttuuridemokraattien keskusjärjestön sekä Kansan Sivistystyön Liiton kanssa.⁵⁶

52 Autio, *Vakiintuneisuudesta uusien*, 214; Ahponen, ”Kulttuuripoliittikka instituutiona,” 106–107; *1980-luvun kulttuuripoliittikka*, 74–75.

53 ”Suomen Kansan Demokraattisen Liiton puolueohjelma: Hyväksytty SKDL:n liittokokouksessa Helsingissä 18.5.1980,” teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toim. Eeva Aarnio ja Kari Palonen (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995), 30, 49–50.

54 *Suomen Kommunistisen puolueen 20. edustajakokous 25.–27.5.1984* (Helsinki: SKP, 1984), 66; *Suomen Kommunistisen puolueen 19. edustajakokous Helsingissä 22.–24.5.1981* (Kuopio: SKP, 1981), 23.

55 *Suomen Kommunistisen puolueen 20. edustajakokous*, 79–80; *Suomen Kommunistisen puolueen 19. edustajakokous*, 62, 64.

56 *SKDL:n toimintakertomus 13.–14. liittokokous 30.5.1982–24.5.1985* (Pori: SKDL, 1985), 26.

Kulttuuripoliittisen keskustelun pohjaksi otettiin Perttu Rastaa laatimat tekstit *Kulttuuri ja vapauden politiikka* sekä *Luovan kulttuurin politiikasta*. Ne oli tarkoitettu avauksiksi laajalle keskustelulle, mutta tällaista keskustelua ei syntynyt. Syy lienee ollut siinä, ettei Rastas tarjonnut konkreettisia keskustelunaiheita, vaan teemat liikkuiivat yleisellä tasolla. *Kulttuuri ja vapauden politiikka* nosti esille muun muassa ihmisen, luonnon ja teknologian merkityksen kulttuurille, mutta konkreettisia toimia ei esitetty. Rastas pyrki yhdistämään kansandemokraattien perinteisesti kannattamia ideologioita käsityksiä uusiin ajatteluvirtauksiin. Hän sommitteli pohjaa marxilaisuuden ja 1980-luvun uusien kulttuurivirtausten yhdistämiselle. Lopputulos jäi tältäkin osin vaille konkretiaa.

Luovan kulttuurin politiikasta oli lähinnä SKDL:n kulttuuripoliittikan kriittistä arviointia, ja ennen kaikkea sen piti toimia keskustelun avauksena mahdolliselle linjamuutokselle.⁵⁷ Kirja toimi eräänlaisena jatko-osana *Kulttuuri ja vapauden politiikka* -teokselle. Nyt esille nostettiin kansandemokraattien kulttuuripoliittikkassaan tekemiä virheitä ja esiteltiin uusia kulttuurivirtauksia.

Rastaa teksteissä oli siten huomioitu aikakauden tuoma muutos, mutta järjestökenttä ei lämmennyt keskustelulle. Kansandemokraattien kulttuuripoliittiset toimijat ymmärsivät kyllä hyvin, mistä kenkä puristi, mutta keskustelu vaihtoehdoista jäi pinnalliseksi. Todellinen itsekritiikki olisi vaatinut poliittista uusiutumisprosessia, johon ei kuitenkaan kyetty.⁵⁸

Syynsä SKDL:n kulttuuripoliittikan ontumiseen 1980-luvulla oli edellisellä vuosikymmenellä tehdyllä käytännön toimien ”ulkoista-

misella”. Kun puolueen jäsenjärjestöt hoitivat käytännön kulttuuripoliittikkaa, puolueen kulttuurijaosto alkoi jäädä yhä enemmän syrjään. Kahdeksankymmenluvulla valtiollisen kulttuuripoliittikan linja oli kuitenkin jo siinä määrin vakaa, ettei kulttuurijaostolla juuri ollut tekemistä. Seitsemänkymmenluvun puolivälistä lähtien jaoston keskeisen toimintakentän muodosti juuri valtiolliseen kulttuuripoliittikkaan vaikuttaminen. Kahdeksankymmenluvun liittokokouksissa maininnat kulttuurista olivat yksittäisiä, kun taas edellisillä vuosikymmenillä kulttuuri oli kuulunut keskeisiin puheenaiheisiin. Puolueen ylätaso ei enää ollut tekemisissä kulttuuripoliittisten linjausten kanssa, käytännön kulttuuripoliittikkasta puhumattakaan.⁵⁹

Niinpä SKDL menetti 1980-luvun alusta lähtien otteensa merkittävänä kulttuuripoliittikan ohjailijana. Tilanne ei toki johtunut vain siitä, miten SKDL:n sisällä hoidettiin kulttuuripoliittikkaa, vaikka se osaltaan vauhdittikin alkanutta alamäkeä.⁶⁰ Vaikutuksensa oli myös sillä, ettei puolue enää päässyt hallitukseen vuoden 1982 jälkeen. Myös kansandemokraattien ja kommunistien keskinäinen ja sisäinen, ja osapuolia henkisesti kuluttanut, kamppailu vaati kulttuuripoliittisesti veronsa. Ylipäänsä kulttuurikenttä monipuolistui 1980-luvulla, eikä siihen oikein osattu vastata.

Kurja oli kohtalo myös vuoden 1982 liittokokouksessa asetetulla toimikunnalla. Sen työ lähti hyvin käyntiin, ja se kokoontui pohtimaan kulttuuripoliittikan tilaa ja etsimään puolueen kulttuuripoliittikan ”suurta linjaa”. Puolentoista vuoden jälkeen into laantui, sillä toimikunta ei kyennyt löytämään paikkaansa SKDL:ssä. Toimikunnan jäsenet olivat kylläs-

57 Perttu Rastas, *Luovan kulttuurin politiikasta* (Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1983).

58 Perttu Rastas, *Kulttuuri ja vapauden politiikka* (Pori: Kansan sivistystyön liitto, 1982).

59 Esim. *Vasemmisto liikkeellä: SKDL:n 15. liittokokous 20.–22.5.1988 Turussa* (Helsinki: SKDL, 1988); *Työn tulevaisuus ja elämäntapa: SKDL:n 14. liittokokous Tampereella 24.–26.5.1985* (Pori: SKDL, 1985); *Ihmistyden asiassa: SKDL:n 13. liittokokous Kuopiossa 28.–30.5.1982* (Pori: SKDL, 1982); Kari J. Kettula, *SKDL:n kulttuuripoliittikka tienhaarassa* (Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto, 1980), 7.

60 *SKDL:n toimintakertomus 13.–14. liittokokous*, 28.

tyneitä julkilausumatehtailuun, sillä julkilausumilla katsottiin olevan olematon vaikutus. Niinpä toimikunta lakkautti itsensä.

Vuosikymmenen edetessä kansandemokraattien kulttuuripoliittinen toiminta jäi asetetuista kulttuuri- ja taidepoliittisista toimikunnista huolimatta vaisuksi. Kulttuuripoliittikkaa harjoittivat ainoastaan SKDL:n eduskuntaryhmä sekä valtion taidetoimikuntien kansandemokraattiset jäsenet oman aktiivisuutensa mukaan. Keskusteluhegemonia maan kulttuurin tilasta oli jossakin muualla.⁶¹

Toiminnan haaksirikko ei estänyt asettamasta korkeita tavoitteita. Aina puolueen toiminnan lakkaamiseen saakka pyrkimyksenä oli uudistaa 1960-luvulta periytynyt kulttuuri-ohjelma Palmgrenin *Suuren linjan* mukaisesti. Kahdeksankymmenluvulla uudistustyössä huomioitiin uudistunut lainsäädäntö ja muun muassa Unescon kulttuurisia oikeuksia koskevat päätökset. Vallinneessa tilanteessa ei kuitenkaan ollut realistista odottaa avauksia Palmgrenin sodan jälkeen tekemien avausten hengessä, ja kävikin lopulta niin, ettei kansandemokraattien 1970-luvulla aloittama kulttuuriohjelmamuudistus koskaan valmistunut.⁶²

Suomalaisen kommunismin yhtenä viimeisistä voimannäytteistä oli SKP:n puolueohjelman uusiminen vuonna 1987. Mitään uutta se ei tarjonnut. Puolue hyökkäsi yhä ”porvariston kulttuurihegemoniaa vastaan”. Tavoitteena oli sosialismin saavuttaminen, sillä se vapauttaisi ”ihmisen älyn ja luovan lahjakkuuden hänen omaa elämäänsä rikastuttamaan, kansaansa ja ihmiskuntaa onnellistamaan”.⁶³

Kommunismin alamäki oli 1980-luvun lopulla nopea. SKDL ja SKP lakkasivat olemasta. Yhdessä Suomen Naisten Demokraattisen Liiton kanssa ne perustivat Vasemmistoliiton

huhtikuussa 1990. SKDL, SKP ja SNDL sulauttivat toimintansa uuteen puolueeseen. Maailmanlaajuisesti kommunisti romahti samoihin aikoihin.

SKDL:n ja SKP:n kulttuuripoliittikallaan ajamat tavoitteet pysyivät miltei samoina vuosien 1944–1990 välisenä aikana, eroja syntyi lähinnä painotuksissa. Ohjelmien keskeisiä vaatimuksia olivat demokratian ja valtiojohtoisuuden lisääminen kulttuurin eri aloilla, taiteilijoiden ja taiteen aseman parantaminen, joukkoviestinten demokratisoiminen sekä työväenkulttuurin aseman kohentaminen.

Kaikkia ajettuja teemoja ei saatu toteutetuiksi. Vaikka moniin kulttuurin osa-alueiden epäkohtiin saatiin muutos kansandemokraattien aloitteesta, muutos ei juuri koskaan vastannut täysin ajettuja tavoitteita. Muut puolueet pystyivät yhdessä estämään radikaaleimmat uudistukset. Silti kansandemokraattien ja kommunistien kulttuuripoliittikkaa voi luonnehtia melko onnistuneeksi aina 1970-luvun lopulle saakka. Tuohon asti he toimivat kulttuuripoliittisessa keskustelussa lähes poikkeuksetta aloitteentekijöinä. Tältä pohjalta saatiin aikaan monia nykypäivänä itsestään selviltä tuntuvia uudistuksia muun muassa taiteilijoiden asemaan sekä kulttuurihallintoon. Vasta 1980-luvulla kansandemokraatit ja kommunistit ajautuivat kriisiin, joka esti tehokkaan toiminnan niin yleis- kuin kulttuuripoliittikassa.

Vaikka SKP virallisesti oli SKDL:n jäsenjärjestö, on puolueiden suhdetta yleispoliittiselta kannalta luonnehdittu siten, että SKP käytännössä johti kansandemokraatteja. Kulttuuripoliittikan osalta tilanne oli kuitenkin toinen kansandemokraattien ollessa selvästi aktiivisempi toimija lähes koko sodanjälkeisen ajan aina kommunismin romahdukseen saakka.

61 SKDL:n toimintakertomus 14.–15. liittokokous 26.5.1985–22.5.1988 (Helsinki: SKDL, 1988), 31, 32–33.

62 SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous, 26.

63 ”Suomen Kommunistisen Puolueen puolueohjelma: Hyväksytty edustajainkokouksessa Helsingissä 14.5.1987,” teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toim. Eeva Aarnio ja Kari Palonen (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995), 97–98; Ks. myös *Suomen Kommunistisen Puolueen 21. edustajakokous 12.–14.6.1987 Helsingissä* (Oulu: SKP, 1987), 74.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki,
SKDL:n kulttuurijaoston arkisto.

Painetut alkuperäislähteet

DFFF's politisk aktionsprogram. Pori: SKDL, 1973.

Hentilä, Jorma, toim. *Paremmän elämän puolesta: Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964*. Kuopio: SKDL, 1974.

Ihmisyysasialla: SKDL:n 13. liittokokous Kuopiossa 28.–30.5.1982. Pori: SKDL, 1982.

Kulttuuri koko kansan omaisuudeksi: SKDL:n kulttuuri-ohjelma. Helsinki: SKDL, 1947.

Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972. Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972.

SKDL: Liittokokousalustukset ja päätöslauselmat. Helsinki: SKDL, 1946.

SKDL: 10. liittokokous Porissa 14.–15.4.1973. Pori: SKDL, 1973.

SKDL:n V liittokokous Turussa 4.–7.4.1958: Julkilausumat; Päätökset; Teollistamisohjelma; Tilannekatsaukset; Alustukset; Alustavat puheenvuorot. Kotka: SKDL, 1958.

SKDL:n toimintakertomus IV ja V liittokokouksen väliseltä ajalta (11.6.1955–3.4.1958). Helsinki: SKDL, 1958.

SKDL:n toimintakertomus V ja VI liittokokouksen väliseltä ajalta (6.4.1958–31.3.1961). Tampere: SKDL, 1961.

SKDL:n toimintakertomus 10.–11. liittokokous 16.4.1973–4.6.1976. s.l., s.n., s.a.

SKDL:n toimintakertomus 11.–12. liittokokous 4.6.1976–1.6.1979. Pori: SKDL, 1979.

SKDL:n toimintakertomus 12.–13. liittokokous 1.6.1979–28.5.1982. Pori: SKDL, 1982.

SKDL:n toimintakertomus 13.–14. liittokokous 30.5.1982–24.5.1985. Pori: SKDL, 1985.

SKDL:n toimintakertomus 14.–15. liittokokous 26.5.1985–22.5.1988. Helsinki: SKDL, 1988.

SKP 60 vuotta: 18. edustajakokous 1.–3.6.1978 Helsingissä. Kuopio: SKP, 1978.

Suomen kansan demokraattinen liitto: 7. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1964. Tampere: SKDL, 1964.

Suomen kansan demokraattinen liitto: 9. liittokokous Helsingissä 15.–18.5.1970. Tampere: SKDL, 1970.

Suomen kansan demokraattisen liiton VI liittokokouksen

(Helsingissä 31.3.–3.4.1961) alustukset, maatalous- ja kalastusohjelmat, julkilausumat. Tampere: SKDL, 1961.

Suomen kansan demokraattisen liiton periaateohjelma: Hyväksytyt SKDL:n 8. liittokokouksessa 13.–15.5.1967. Tampere: SKDL, 1970.

”Suomen Kansan Demokraattisen Liiton puolueohjelma: Hyväksytyt SKDL:n liittokokouksessa Helsingissä 18.5.1980.” Teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toimittaneet Eeva Aarnio ja Kari Palonen, 18–50. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja, vol. 68. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995.

Suomen kansan demokraattisen liiton toimintakertomus 15.5.1967–15.5.1970. Tampere: SKDL, 1970.

Suomen kommunistisen puolueen XI edustajakokous Helsinki 29.5.–2.6.1957. Kotka: SKP, 1957.

Suomen kommunistisen puolueen XII edustajakokous Helsingissä 15.–18.4.1960. Helsinki: SKP, 1960.

Suomen kommunistisen puolueen 14. edustajakokous 29.1.–1.2.1966. Kuopio: SKP, 1966.

Suomen Kommunistisen Puolueen 15. edustajakokous Helsingissä 3.–6.4.1969. Kuopio: SKP, 1969.

Suomen kommunistisen puolueen 16. edustajakokous Helsinki 31.3.–2.4.1972. Kuopio: SKP, 1972.

Suomen Kommunistisen puolueen 19. edustajakokous Helsingissä 22.–24.5.1981. Kuopio: SKP, 1981.

Suomen Kommunistisen puolueen 20. edustajakokous 25.–27.5.1984. Helsinki: SKP, 1984.

Suomen Kommunistisen Puolueen 21. edustajakokous 12.–14.6.1987 Helsingissä. Oulu: SKP, 1987.

Suomen Kommunistisen Puolueen ohjelma: Hyväksytyt XV edustajakokouksessa 5.4.1969. Helsinki: SKP, 1969.

”Suomen Kommunistisen Puolueen puolueohjelma: Hyväksytyt edustajainkokouksessa Helsingissä 14.5.1987.” Teoksessa *Puolueiden periaateohjelmat 1995*, toimittaneet Eeva Aarnio ja Kari Palonen, 84–102. Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja, vol. 68. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1995.

Suomen kommunistisen puolueen toimintakertomus XIII ja XIV edustajakokouksen välisenä aikana. Helsinki: SKP, 1965.

Taisteluun taiteen puolesta: Kulttuuriryöntekijäin liiton 2. liittokokous 30.–31.3.1974 Helsingissä. Helsinki: Kulttuuriryöntekijäin liitto, 1974.

Työn tulevaisuus ja elämäntapa: SKDL:n 14. liittokokous Tampereella 24.–26.5.1985. Pori: SKDL, 1985.

Vasemmisto liikkeellä: SKDL:n 15. liittokokous 20.–22.5.1988 Turussa. Helsinki: SKDL, 1988.

Kirjallisuus

- Ahponen, Pirkkoliisa. ”Kulttuuripolitiikka instituutiona, markkinoilla ja utopioissa.” Teoksessa *Kulttuurintutkimus: Johdanto*, toimittaneet Jari Kupiainen ja Erkki Sevänen, 97–118. SKS:n tietolipas, vol. 130. Jyväskylä: SKS, 1994.
- Alapuro, Risto. *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Hämeenlinna: Tammi, 1997.
- Alasuutari, Pertti. *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Autio, Veli-Matti. *Jälleenkakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965*. Vol. 5, *Opetusministeriön historia*. Helsinki: Opetusministeriö, 1990.
- Autio, Veli-Matti. *Suurjärjestelmien aika koittaa 1966–1980*. Vol. 6, *Opetusministeriön historia*. Pieksämäki: Opetusministeriö, 1994.
- Autio, Veli-Matti. *Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995*. Vol. 7, *Opetusministeriön historia*. Pieksämäki: Opetusministeriö, 1997.
- Björkbacka, Oiva. ”Kulttuuri luokkayhteiskunnassa.” Teoksessa *Kulttuuri työväenluokan aseena*, toimittanut Ismo Porna, 11–28. Tampere: Kansankulttuuri, 1971.
- Borg, Olavi. *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964*. Vol. 7, *Politiikan tutkimuksia*. Porvoo: WSOY, 1965.
- Borg, Olavi. *Puolueiden ohjelmat 1970*. Helsinki: Tammi, 1970.
- Häyrynen, Simo. *Kansakunnan ja maakunnan välissä: Pohjois-Karjalan alueyhteisön rakentuminen kulttuuripoliittisen edunvalvonnan keskus/periferia-suhteessa*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, vol. 57. Joensuu: Joensuun yliopisto, 2003.
- Kalemaa, Kalevi. *Raoul Palmgren: Suomalainen toisinaajattelija*. Helsinki: Tammi, 1984.
- Kalemaa, Kalevi. *Työväen kulttuurin linja: Aineistoa opiskeluun, keskusteluun ja linjanvetoon*. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981.
- Kettula, Kari J. *SKDL:n kulttuuripolitiikka tienhaaras*. KSL:n alustuksia ja avauksia, vol. 19. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1980.
- Lenin, V.I., *Kirjallisuudesta ja taiteesta*. Moskova: Edistys, 1973.
- Mertanen, Tomi. *Harkinnanvaraisuudesta lakisääteeseen: Suomen valtiollisen taidehallinnon sekä taiteenalojen tukijärjestelmien muotoutuminen 1960–1980-luvulla*. Cuporen julkaisuja, vol. 17. Helsinki: Cupore, 2009.
- Paastela, Jukka. *The Finnish Communist Party in the Finnish Political System 1963–1982*. Tampereen yliopiston politiikan laitoksen tutkimuksia, vol. 111. Tampere: Tampereen yliopisto, 1991.
- Palmgren, Raoul. *Suuri linja: Kansallisia tutkielmia Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin*. Helsinki: Kansankulttuuri, 1948.
- Perälä, Keijo. ”Kulttuurin välineistä inhimillisen toiminnan välineitä.” Teoksessa *Kansan Tietokirja 1971*, 158–162. Tampere: SKDL, 1970.
- Rantalaiho, Kari. *SKP:n intressejä*. Työväenliikkeen ja marxilaisuuden tutkimuksia, vol. 2. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1981.
- Rastas, Perttu. *Kulttuuri ja vapauden politiikka*. Pori: Kansan sivistystyön liitto, 1982.
- Rastas, Perttu. *Luovan kulttuurin politiikasta*. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto, 1983.
- Rossi, Matti. ”Kulttuuri luokkataistelun välineenä.” Teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972*, 4–15. Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972.
- Saarinen, Aarne. *Suomalaisen kommunistin kokemukset*. Helsinki: Tammi, 1984.
- Setälä, Rauno. ”Työväenliike ja kapitalistisen Suomen kulttuuri-instituutiot.” Teoksessa *Kulttuuri työväenluokan aseena*, toimittanut Ismo Porna, 42–56. Tampere: Kansankulttuuri, 1971.
- Setälä, Rauno. *Uusialinistin uskontunnustus: Lähtökohdita 70-luvun luokkataisteluun*. Tampere: Kirjayhtymä, 1970.
- Suominen, Tapani. *Ehkä teloitamme jonkun*. Hämeenlinna: Tammi, 1997.
- Tompuri, Hannes. ”Puheenvuoro Lappeenrannan kulttuuriseminaariin.” Teoksessa *Kulttuuri luokkataistelun välineenä: Työväen kulttuuripoliittinen päivä Lappeenrannassa 23.4.1972*, 16–25. Lappeenranta: SKP:n Etelä-Karjalan piirijärjestö, 1972.
- Tuomikoski-Leskelä, Paula. *Taide ja politiikka: Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia, vol. 103. Rovaniemi: SHS, 1977.
- Vihavainen, Timo. ”Hyvinvointi-Suomi.” Teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*, toimittanut Seppo Zetterberg, 835–914. Porvoo: WSOY, 2003.
- Vihavainen, Timo. ”Suomen kulttuuri-ilmapiirin muutokset.” Teoksessa *YYA-Suomi*, toimittanut Ilkka Herlin, 214–237. Juva: WSOY, 1993.
- 1980-luvun kulttuuripolitiikka: *Kulttuuripolitiikkaa selvittävän työryhmän muistio*. Opetusministeriön työryhmien muistioita, vol. 1991:45. Helsinki: Opetusministeriö, 1991.